

А.О. ДРОБЯЗКО, О.О. ЛЮБІЧ

ЕКСПРЕС-МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

***Анотація.** Після світової фінансової кризи 2008 року було визнано, що методи нагляду, основані на аудиті балансів фінансових установ, не змогли завчасно попередити суспільство про розміри внутрішніх фінансових «бульбашок» і масштаби витрат, до яких були змушені вдатися уряди, щоб стабілізувати ситуацію на фінансових ринках. Водночас менеджмент компаній, приймаючи рішення в умовах реального часу, повинен мати інструмент для розуміння ризиків настання дефолту контрагента. В умовах макроекономічної фінансової нестабільності виникають питання щодо довіри до банків партнерів. Часто банки, перебуваючи у критичному стані, надають неповну або викривлену інформацію про фактичний стан. Тому, виникає потреба в наборі аналітичних інструментів, які б у зрозумілій і наочній інтерпретації слугували для прийняття управлінських рішень щодо можливості співпраці (відкриття лімітів) із контрагентами ринку. Метою статті є пропозиція застосування набору фінансових моделей для прогнозування короткострокової фінансової стійкості банків на основі доступної інформації з відкритих джерел про баланси банків.*

***Ключові слова:** фінансова стабільність, кластерний аналіз банківського ринку, моделі фінансової стійкості банківських установ, методи аналізу балансу банків.*

DOI: 10.35350/2409-8876-2019-15-2-87-102

Вступ

За результатами 2018 року банківська системи України вперше за п'ять років показала прибуткову діяльність після кризи 2014–2015 років та відновила кредитування реального сектору економіки. В умовах інтеграції банківської системи України в європейський фінансовий простір та подальшої глобалізації фінансової системи інтерес зростає до аналізу бізнес-моделей банків, що працюють на ринку України. Методи, за допомогою яких не змогли передбачити кризу 2008 року, переосмислюються регуляторами нагляду за банками, котрі пропонують переходити до аналізу діяльності установ з урахуванням моделі їх бізнесу, а саме на предмет їх життєздатності та стійкості. У зарубіжній літературі визначають бізнес-моделі на основі восьми показників балансу банку (позики, цінні папери, міжбанківське кредитування, депозити клієнтів, залучення оптових ресурсів, стабільне фінансування та міжбанківські позики), щодо яких відбувається вибір стратегічного управління, що впливає на сильні сторони кожної організації. Зокрема, визначають бізнес-моделі банків, виходячи з їхньої діяльності для кластеризації за групами ризику. Результати роботи бізнес-моделі вимірюються показниками рентабельності та ефективності [1]. В умовах кризи для користувачів фінансових послуг банків постає питання вибору надійного

банку, який забезпечить захищеність своїх фінансових потоків. Гостра криза та проведене Національним банком України (НБУ) «очищення» ринку від дев'яти десятків приватних банків із національним капіталом, які, на погляд регулятора, були не капіталізовані або відмивали кошти, набуті злочинним шляхом, протягом останніх чотирьох років вимагає від менеджерів банків та регулятора в умовах кризи приймати рішення на підставі неповних і не завжди достовірних даних. Наведені в цій роботі моделі аналізу інформації графічно зрозуміло віддзеркалюють інформацію про діяльність і фінансові потоки банків, дають змогу систематизувати різнопланову інформацію та досягти прозорості в ухваленні управлінських рішень.

1. Проблема дослідження

В умовах ринкової економіки абсолютно надійних банків не існує, особливо в умовах перехідної економіки з постійними змінами в регуляторних правилах та потужним впливом політичних процесів на перерозподіл фінансових потоків та ринків [2]. Одним із завдань ризик-менеджменту кожного банку, а також фінансових директорів потужних компаній є правильна оцінка рівня ліквідності та платоспроможності контрагентів на міжбанківському ринку, оскільки завжди є ймовірність розмістити гроші в банку на одну ніч і не повернути їх потім ніколи. Практика показала, що у період фінансової кризи від негативних результатів не рятують ні валові показники активів і капіталу, ні країна походження акціонерного капіталу, ні попередні позитивні аудиторські висновки, ні перевірки НБУ за вимогами правил Базельського комітету. Погіршення виконання клієнтами своїх обов'язків перед банком зменшує надходження, що впливає на ліквідність та розмір капіталу банку через механізм формування резервів. виправити ситуацію можна лише через своєчасне збільшення акціонерного капіталу.

2. Мета

Метою цієї роботи є візуалізація дисбалансів фінансових потоків в діяльності банку на підставі математичних моделей, що ґрунтуються на доступній для широкого загалу банківській балансовій статистиці та ідентифікації ризиків.

3. Практична значимість

Служби пруденційного нагляду за банківською діяльністю в Україні мають щоденну балансову інформацію, яка формується за результатами банківської звітності. Балансові звіти банків побудовані за принципом агрегації операцій зі зниженням ліквідності за активами і ступенем ліквідності пасивів ринків [2]. Методи аудиту банківської балансової звітності мають постподійний характер, а на практиці менеджменту треба приймати рішення на основі неповних даних, щоб не зазнати збитків на операціях із неплатоспроможним клієнтом в найближчому майбутньому. Балансова модель банку будується на принципах інтеграції інформації за основними балансовими агрегатами (ліквідні кошти та коррахунки в банках; міжбанківські кредити і депозити; депозити та кредити домогосподарств; депозити й кредити корпоративних клієнтів; інвестиційний портфель (державні облігації, корпоративні, депозитні сертифікати НБУ); капітал банку та сформовані

резерви). За кожним із цих агрегатів аналізується наявна інформація щодо потоків доходів та витрат. На практиці часто складається ситуація, коли треба приймати рішення за відсутності повних даних в умовах мінливої ринкової ситуації.

4. Методика

Для проведення аналізу розглянемо групу банків із державним капіталом, контрольну групу банків із 100-відсотковим західним капіталом, групу російських банків та чотири найбільші українські банки з приватним капіталом. У табл. 1 за графами розраховані:

- 1) високоліквідні активи – грошові кошти та їх еквіваленти в касах банку і на кореспондентському рахунку в НБУ, якими можна розрахуватися миттєво (активи);
- 2) кошти в інших банках, на поточних та депозитних рахунках (активи);
- 3) кошти, залучені від інших банків на поточні та депозитні рахунки, кредити рефінансування НБУ та міжнародних фінансових інституцій (пасиви);
- 4) кредити надані юридичним особам за всіма банківськими продуктами (активи);
- 5) кошти юридичних осіб на поточних і депозитних рахунках (пасиви);
- 6) кредити, надані фізичним особам (домогосподарствам), за всіма банківськими продуктами (активи);
- 7) кошти, залучені від фізичних осіб на поточні та депозитні рахунки (пасиви);
- 8) вкладення банку в цінні папери (корпоративні, державні та муніципальні облігації, депозитні сертифікати НБУ (активи));
- 9) сформовані резерви за правилами НБУ для покриття збитків у разі неповернення активів (пасиви);
- 10) капітал банку (статутні внески акціонерів, розподілений прибуток за попередні роки, поточний прибуток, субординований борг) (пасиви).

У цій статті для порівняння економічних тенденцій вибрано: чотири банки з п'яти за участю держави, які входять до групи найбільших; шість із 16 банків зі 100-відсотковим західним капіталом; чотири банки з шести з російським корінням, два з яких мають засновниками російські державні банки; чотири найбільші банки з українським приватним капіталом з контрольної групи у 12 банків. Дані наведено за результатами роботи банків за 2018 рік. Підсумкові рядки в таблицях розраховані за повною групою банків, які належать до відповідного кластера банків за походженням капіталу.

Таблиця 1 – Основні валові балансові показники найбільших банків за основними ринками фінансових послуг станом на 01.01.2019, млн грн

Банк	Грошові кошти та їх еквіваленти	Кошти в інших банках	Кошти банків та НБУ	Кредити юридичним особам	Кошти юридичних осіб
	А	А	П	А	П
	1	2	3	4	5
За всіма банками (76)	82 938,2	126 647,2	64 318,5	1 369 281,7	429 960,0
Приватбанк	22 345,3	5 084,9	10 012,0	226 484,6	47 392,0
Ощадбанк	10 634,5	14 610,7	6 382,5	122 240,4	41 576,5
Укресімбанк	4 195,3	15 441,4	1 872,2	135 302,7	47 201,3
Укргазбанк	3 624,0	7 987,9	8 430,5	47 112,3	43 948,3

Продовження таблиці 1

	1	2	3	4	5
Державні (5)	40 799,3	43 125,0	26 708,8	531 140,0	180 154,6
Райффайзен Аваль	10 057,4	3 533,4	686,5	44 804,5	34 389,4
УкрСиббанк	5 202,7	12 312,3	0,0	23 071,3	25 394,8
ОТП Банк	2 325,1	2 490,4	0,1	18 079,7	15 095,7
Креді Агріколь Банк	2 118,2	6 119,5	6,1	20 079,6	19 806,1
Сітібанк	1 401,6	5 599,7	89,2	7 167,7	22 050,2
Прокредит Банк	583,4	2 406,8	302,2	16 889,4	6 559,5
Із західним капіталом (16)	24 031,7	36 713,6	5 890,4	152 358,7	142 701,8
Альфа-Банк	2 088,9	14 821,5	35,6	25 683,5	20 253,2
Сбербанк Росії	1 586,0	3 748,3	16 618,4	53 243,0	2 876,9
Укрсоцбанк	1 288,7	800,2	9 941,8	10 215,0	1 069,2
Промінвестбанк	552,4	1 163,3	795,1	45 309,8	2 842,0
З російським капіталом(6)	5 607,5	20 559,9	27 390,9	134 516,0	27 053,3
ПУМБ	2 686,8	5 596,7	698,5	25 054,4	23 010,8
Південний	1 732,1	1 884,9	1 528,3	17 180,2	8 906,7
ТАСкомбанк	943,3	1 277,4	637,5	12 166,5	5 858,6
Банк Кредит Дніпро	226,5	1 618,2	0,0	6 028,9	4 805,6
Найбільші приватні (12)	9 116,7	16 483,0	4 007,3	85 342,9	65 467,0

Банк	Кредити фізичним особам	Кошти фізичних осіб	Інвестиційний Портфель	Резерви	Капітал
	А	П	А	П	П
	6	7	8	9	10
За всіма банками (76)	279 017,9	508 869,2	474 899,6	550 328,8	170 514,2
Приватбанк	67 382,8	177 382,1	180 081,1	243 210,4	31 693,0
Ощадбанк	8 944,1	94 820,7	116 527,1	72 655,4	21 310,0
Укрексімбанк	1 973,1	26 192,6	62 492,5	70 332,6	12 132,1
Укргазбанк	6 445,1	21 065,2	22 807,4	10 005,1	5 756,9
Державні (5)	84 745,1	319 460,6	382 116,5	396 204,5	71 140,6
Райффайзен Аваль	7 057,3	23 429,2	9 158,7	4 516,8	11 623,0
УкрСиббанк	6 636,8	15 204,7	5 469,0	3 817,0	9 790,3
ОТП Банк	9 467,4	11 259,5	4 980,9	5 720,5	5 254,8
Креді Агріколь Банк	3 872,9	6 718,0	2 149,4	2 338,8	5 265,9
Сітібанк	51,1	0,2	10 373,5	64,3	2 303,7
Прокредит Банк	135,6	5 553,3	1 153,3	505,4	3 301,2
Із західним капіталом (16)	36 635,6	72 947,5	44 106,9	20 248,0	49 161,9
Альфа-Банк	15 819,4	32 033,1	6 639,1	9 206,2	6 373,2
Сбербанк Росії	2 764,5	5 615,6	3 461,6	36 602,3	4 712,0
Укрсоцбанк	25 577,3	1 008,7	0,1	26 135,7	3 382,4
Промінвестбанк	117,3	3 161,0	87,3	37 503,6	2 760,8
З російським капіталом(6)	46 013,2	43 225,7	10 308,3	110 218,5	17 469,0
ПУМБ	11 600,8	17 316,0	11 666,5	9 401,9	6 849,7
Південний	336,5	8 461,9	3 402,9	1 867,8	2 656,1
ТАСкомбанк	1 809,3	7 937,8	1 417,6	1 072,7	2 490,5
Банк Кредит Дніпро	1 043,1	3 959,1	1 610,2	2 961,3	1 048,3
Найбільші приватні (12)	26 345,2	59 723,0	28 563,1	20 664,6	20 126,3

Складено за даними НБУ (інформаційний ресурс: www.bank.gov.ua).

Інформацію у табличній формі сприймати важко, отже, якщо відобразити інформацію в графічному вигляді (рис. 1), виникає можливість наочного порівняння масштабів бізнесу банків або груп банків.

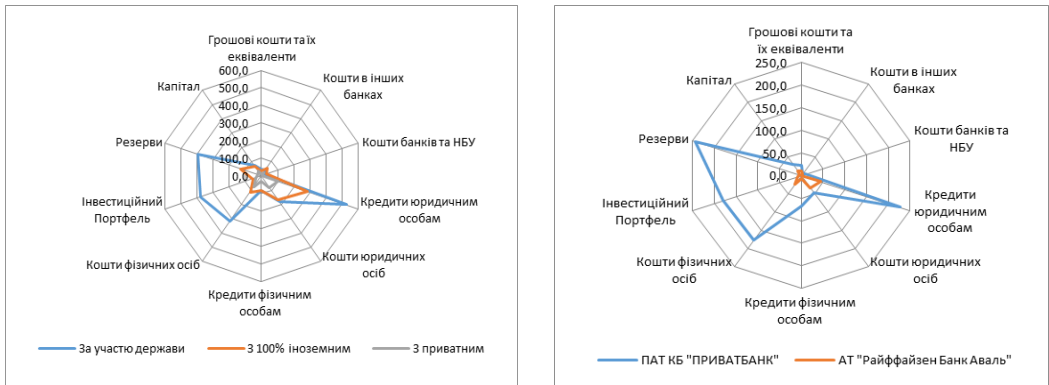

Рисунок 1 – Порівняння масштабів бізнесу банків за участю держави в капіталі, із 100-відсотковим іноземним капіталом, приватним капіталом та Приватбанку (найбільшого державного) і Райффайзен банк Аваль (найбільший іноземний) на основних ринках банківських послуг, млрд грн

Побудовано за даними Національного банку України (URL: <http://www.bank.gov.ua>).

З рис. 1 можна побачити різницю в масштабах бізнесу банків за участю держави в капіталі, зі 100-відсотковим іноземним капіталом (західним і російським), приватним капіталом (ліва діаграма) та Приватбанку (найбільшого державного) і Райффайзен банку Аваль (найбільшого іноземного) на основних ринках банківських послуг (права діаграма). Але валові показники незначною мірою відображають якість балансу банку. Тобто, аби далі говорити про фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність, перейдемо до іншої моделі: зважимо показники балансу на капітал банку (табл. 2).

Таблиця 2 – Основні валові балансові показники найбільших банків за основними ринками фінансових послуг станом на 01.01.2019 (зважені на власний капітал)

Банк	Грошові кошти та їх еквіваленти	Кошти в інших банках	Кошти банків та НБУ	Кредити юридичним особам	Кошти юридичних осіб
	А	А	П	А	П
	1	2	3	4	5
За всіма банками (76)	0,5	0,7	0,4	8,0	2,5
ПАТ КБ "Приватбанк"	0,7	0,2	0,3	7,1	1,5
АТ "Ощадбанк"	0,5	0,7	0,3	5,7	2,0
АТ "Укресімбанк"	0,3	1,3	0,2	11,2	3,9
АБ "Укргазбанк"	0,6	1,4	1,5	8,2	7,6
Державні (5)	0,6	0,6	0,4	7,5	2,5
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	0,9	0,3	0,1	3,9	3,0
АТ "УкрСиббанк"	0,5	1,3	0,0	2,4	2,6

Продовження таблиці 2

	1	2	3	4	5
АТ "ОТП Банк"	0,4	0,5	0,0	3,4	2,9
ПАТ "Креді Агріколь Банк"	0,4	1,2	0,0	3,8	3,8
ПАТ "Сітібанк"	0,6	2,4	0,0	3,1	9,6
АТ "Прокредит Банк"	0,2	0,7	0,1	5,1	2,0
Із західним капіталом(16)	0,5	0,7	0,1	3,1	2,9
ПАТ "Альфа-Банк"	0,3	2,3	0,0	4,0	3,2
АТ "Сбербанк Росії"	0,3	0,8	3,5	11,3	0,6
ПАТ "Укросоцбанк"	0,4	0,2	2,9	3,0	0,3
ПАТ "Промінвестбанк"	0,2	0,4	0,3	16,4	1,0
Із російським капіталом(6)	0,3	1,2	1,6	7,7	1,5
ПАТ "ПУМБ"	0,4	0,8	0,1	3,7	3,4
Акціонерний банк"Південний"	0,7	0,7	0,6	6,5	3,4
АТ "ТАСКомбанк"	0,4	0,5	0,3	4,9	2,4
ПАТ "Банк Кредит Дніпро"	0,2	1,5	0,0	5,8	4,6
Найбільші приватні (12)	0,5	0,8	0,2	4,2	3,3

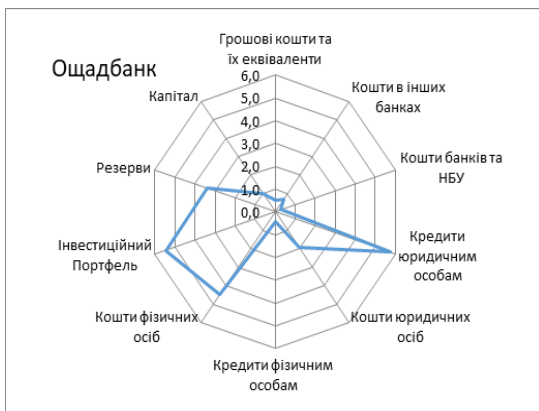
Банк	Кредити фізичним особам	Кошти фізичних осіб	Інвестиційний Портфель	Резерви	Капітал
	А	П	А	П	П
	6	7	8	9	10
За всіма банками (76)	1,6	3,0	2,8	3,2	1,0
ПАТ КБ "Приватбанк"	2,1	5,6	5,7	7,7	1,0
АТ "Ошадбанк"	0,4	4,4	5,5	3,4	1,0
АТ "Укресімбанк"	0,2	2,2	5,2	5,8	1,0
АБ "Укргазбанк"	1,1	3,7	4,0	1,7	1,0
Державні (5)	1,2	4,5	5,4	5,6	1,0
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	0,6	2,0	0,8	0,4	1,0
АТ "УкрСиббанк"	0,7	1,6	0,6	0,4	1,0
АТ "ОТП Банк"	1,8	2,1	0,9	1,1	1,0
ПАТ "Креді Агріколь Банк"	0,7	1,3	0,4	0,4	1,0
ПАТ "Сітібанк"	0,0	0,0	4,5	0,0	1,0
АТ "Прокредит Банк"	0,0	1,7	0,3	0,2	1,0
Із західним капіталом(16)	0,7	1,5	0,9	0,4	1,0
ПАТ "Альфа-Банк"	2,5	5,0	1,0	1,4	1,0
АТ "Сбербанк Росії"	0,6	1,2	0,7	7,8	1,0
ПАТ "Укросоцбанк"	7,6	0,3	0,0	7,7	1,0
ПАТ "Промінвестбанк"	0,0	1,1	0,0	13,6	1,0

Продовження таблиці 2

	6	7	8	9	10
Із російським капіталом(6)	2,6	2,5	0,6	6,3	1,0
ПАТ "ПУМБ"	1,7	2,5	1,7	1,4	1,0
Акціонерний банк"Південний"	0,1	3,2	1,3	0,7	1,0
АТ "ТАСкомбанк"	0,7	3,2	0,6	0,4	1,0
ПАТ "Банк Кредит Дніпро"	1,0	3,8	1,5	2,8	1,0
Найбільші приватні (12)	1,3	3,0	1,4	1,0	1,0

Складено за даними НБУ (інформаційний ресурс: www.bank.gov.ua).

Розрахунок присутності банку на конкретному ринку порівняно з власним капіталом дає уявлення про ризикованість вкладень (рис. 2). Надається відповідь на запитання, якою мірою банк проводить активні операції за рахунок власних або залучених коштів. Чим вищий коефіцієнт, тим більше банк вкладає в цей ринок коштів, що залучені від клієнтів на інших ринках, тим, відповідно, збільшується ризикованість вкладень за активними операціями. Наприклад, Ощадбанк має ресурсну базу фізичних осіб, яка в 4,4 раза перевищує капітал, Приватбанк – у 5,6 раза, а кошти за цими джерелами вкладені у кредити юридичним особам. Так, кредитний портфель корпоративного бізнесу в Ощадбанку більше у 5,7 раза капіталу банку, а у Приватбанку – у 7,1 раза більше капіталу. З наведеної таблиці випливає, що банки із західним капіталом провадять більш зважену фінансову політику і мають майже вдвічі менші коефіцієнти. Більше того, їхня політика спрямована на вирівнювання активних і пасивних операцій у кожному сегменті фінансового ринку, наприклад, як у Раффайзен банку Аваль (Австрія). Є, безумовно, і винятки. Наприклад, американський Сітібанк, який спеціалізується на кредитуванні торговельних експортно-імпортних операцій, працює за заставними інструментами страхових експортно-кредитних агенцій, має великі перекоси у своїх балансах. Але для цього явища є відповідні пояснення та зрозумілі запобіжники страхування від втрат капіталу.

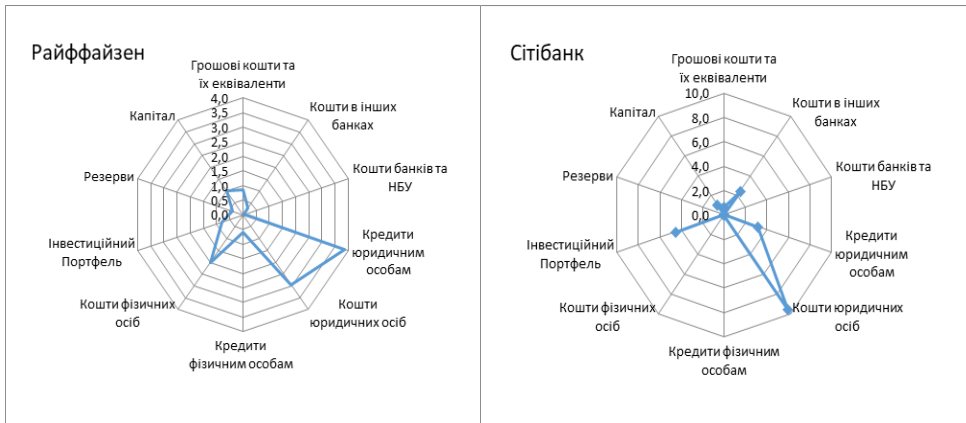

Рисунок 2 – Порівняння моделей бізнесу банків Укрексімбанк, Ощадбанк, Райффайзен банк Аваль та Сітібанк за основними ринками активності, зважені на обсяг власного капіталу, разів

Побудовано за даними Національного банку України (URL: <http://www.bank.gov.ua>).

Зваживши присутність банку на власний капітал, ми знімаємо питання про масштаб і можемо порівнювати контрагентів ринку за орієнтацією банку на ринку послуг.

Класифікація бізнес-моделей банків в Україні передбачає виокремлення чотирьох основних типів на основі структури активів та пасивів [4]:

1) універсальна – суттєві частки в активах та зобов'язаннях мають операції з юридичними, фізичними особами, іншими банками та небанківськими фінансовими установами, банк має інвестиційний портфель активів;

2) роздрібна – основну частку в активах та зобов'язаннях становлять операції з фізичними особами;

3) корпоративна – основну частку в активах мають кредити, надані юридичним особам, у зобов'язаннях превалюють кошти, залучені від юридичних осіб;

4) корпоративна з роздрібним фінансуванням – основну частку в активах становлять кредити, надані юридичним особам, у зобов'язаннях превалюють кошти, залучені від фізичних осіб.

Інтерес до аналізу бізнес-моделей банків зростає у зв'язку з глобальним переходом регуляторів до нагляду за банками з урахуванням моделі їх бізнесу, а саме на предмет їх життєздатності та стійкості. Результати роботи бізнес-моделі вимірюються показниками рентабельності й ефективності.

Для побудови моделі фінансових потоків використовується план рахунків банківського балансу за розділами 6 і 7 (доходи та витрати). Фінансова модель банку аналізується крізь призму його чистих фінансових потоків із основними суб'єктами ринку, котрі обчислюються як сальдо між доходами і витратами, зваженими на суму доходів. Запропонована модель вказує на основні ринки (суб'єкти взаємодії), де банк заробляє або витрачає кошти. Відповідно, якщо ціна ресурсів на цьому ринку зростає чи спадає, модель свідчить про ризики можливої зміни в доходах або витратах, даючи можливість зробити припущення щодо стабільності банку та його бізнес-моделі загалом. Досвід кризи 2014–2015 років показав небезпечність моделі, за котрої банк є глобальним позичальником і зазнає

витрат на ринку депозитів фізичних осіб, а основний дохід отримує на ринку кредитів юридичних осіб, які у кризовий період перестають обслуговувати свої фінансові зобов'язання. Подальшим напрямом поглиблення цього аналізу для фінансового аналітика є аналіз концентрації ресурсів в одній галузі, приміром, будівництва чи сільського господарства. Адже потрясіння у промисловій галузі неодмінно призводить до збільшення нарахованих, але не отриманих доходів, що позначається на необхідності формування додаткових резервів. Паніка на ринку, скажімо фізичних осіб, додає до виплат за процентами ризику відпливу основного тіла залучених коштів, що погіршує фінансовий стан банку. Так, під час кризи 2008 року банки з великим від'ємним сальдо на ринку міжбанківського кредитування, з огляду на швидкість обігу коштів на ньому, втратили ліквідність першими і зупинили розрахунки за вимогами клієнтів. Зокрема, тільки-но зазнав дефолту на той момент найбільший у країні Промінвестбанк і в системі зупинилося міжбанківське кредитування, внаслідок ефекту «доміно» низка банків, котрі залежали від запозичень на міжбанківському ринку (мали від'ємне сальдо за доходами й витратами), втратили ліквідність («Надра», Укргазбанк, «Київ», Кредитпромбанк та ін.).

Розглянемо фінансові моделі за доходами й витратами найбільших банків України за участю держави в капіталі та порівняємо їх з найбільшими вітчизняними банками із західним і приватним капіталом. У табл. 3 у графі «сальдо міжбанківських потоків» враховано операції банку з іншими банками на внутрішньому і зовнішньому ринку, кредити рефінансування НБУ. Для побудови моделі показник зважується на весь обсяг доходів. У графі «сальдо потоків з юридичними особами» враховано всі розрахунки за депозитними і кредитними відносинами, зважені на весь обсяг доходів. У графі «сальдо потоків із фізичними особами» враховано розрахунки з фізичними особами за кредитними і депозитними операціями, зважені на весь обсяг доходів. У графі «сальдо інвестиційного бізнесу» враховано доходи від операції за третім розділом банківського балансу, де обліковуються переважно державні ОВДП та депозитні сертифікати НБУ. Інвестиційні інструменти корпоративного бізнесу не перевищують 5% у загальному обсязі портфеля. У відповідній графі потоки зважені на загальний обсяг доходів. У графі «сальдо комісійних, торговельних, інших доходів та витрат» враховано торговельні та комісійні доходи на всіх фінансових ринках та витрати повернення списаних активів після судових рішень, витрати на страхування, інші операційні доходи та витрати, зважені на «доходи усього». Під операційним прибутком враховано задекларований банком прибуток та обсяг сформованих резервів за активними операціями, показник зважений на «доходи усього».

Станом на 2018 рік склалася ситуація значних перекосів у процентних ставках на ринку. Так, через європейську кон'юнктуру банки із західним капіталом не зацікавлені платити дорого за валютними депозитами, тому більшість банків із цього кластера залучають ресурси за ставками, нижчими від 1%. Українські банки, у тому числі з державним капіталом, не мають можливості залучати валютні ресурси на зовнішніх ринках дешево, тому на внутрішньому ринку вони готові платити по 3–5%. Тому в різних груп банків за однаковий обсяг ресурсів, що залучені на відкритих ринках, фінансові потоки платежів можуть істотно відрізнятися. У табл. 3 наведено дані про доходи та витрати банків за результатами діяльності за 2018 рік та сальдо фінансових потоків за основними ринками заробітку. Різниця між показниками є чистим прибутком, який декларується банками. Але практики банківського бізнесу більшу увагу звертають на

операційний прибуток, оскільки інколи банки показують позитивну діяльність за рахунок розформування резервів. Якщо при цьому за балансовими показниками банк зростає, то є ймовірність, що маємо справу з викривленою інформацією.

Таблиця 3 – Доходи та витрати найбільших банків за результатами діяльності за 2018 рік (млн грн) та сальдо фінансових потоків з основними ринками заробітку (%)

Банки	Усього доходи, млн грн	Усього витрати, млн грн	Сальдо міжбанківських потоків, %	Сальдо потоків з юридичними особами, %	Сальдо потоків з фізичними особами, %
За всіма банками (76)	208 478	192 012	-5,4	20,4	3,1
Приватбанк	51 895	40 227	-3,2	3,7	9,7
Ощадбанк	23 399	23 267	-13,5	21,1	-21,4
Укрексімбанк	13 141	12 182	-42,3	41,1	-9,1
Укргазбанк	9 709	8 943	-1,5	12,9	-9,6
Державні (5)	98 224	84 662	-10,7	13,7	-2,1
УкрСиббанк	7 629	4 971	3,0	26,4	15,0
ОТП Банк	6 012	4 038	1,3	22,8	16,1
Креді Агріколь	5 184	3 722	1,3	25,6	13,3
Сітібанк	2 846	1 431	3,2	5,5	0,1
Прокредит	2 513	1 851	-13,5	65,5	-12,9
Із західним капіталом (16)	46 731	31 962	0,2	27,9	11,3
Райффайзен Аваль	14 354	9 266	0,2	32,6	6,7
Альфа-Банк	11 080	9 822	4,1	13,6	15,1
Сбербанк	4 593	12 207	-11,0	69,9	-5,1
Укрсоцбанк	4 393	5 279	-9,4	17,1	15,6
Промінвестбанк	2 249	5 638	-0,9	85,6	-13,9
Із російським капіталом (6)	22 898	33 694	-2,2	32,3	8,8
ПУМБ	9 141	7 103	-0,1	12,6	19,3
Південний	3 600	3 318	-6,7	46,1	-11,3
ТАСКОМБАНК	2 983	2 553	0,6	43,5	-9,2
Кредит Дніпро	1 650	1 879	0,3	12,0	-5,5
Найбільші приватні (12)	27 464	23 981	-1,3	21,0	7,6

Банки	Сальдо інвестиційного бізнесу, %	Сальдо комісійних, торговельних, інших доходів та витрат, %	Витрати на утримання банку і персоналу, %	Операційний прибуток, %
За всіма банками (76)	17,6	15,2	-26,6	26,2
Приватбанк	22,2	25,1	-21,1	36,3
Ощадбанк	38,2	-6,4	-31,8	-14,9
Укрексімбанк	29,7	-3,9	-15,4	-2,2
Укргазбанк	31,3	6,9	-21,6	18,1

Продовження таблиці 3

Банки	Сальдо інвестиційного бізнесу, %	Сальдо комісійних, торговельних, інших доходів та витрат, %	Витрати на утримання банку і персоналу, %	Операційний прибуток, %
Державні (5)	27,9	11,9	-22,9	17,2
УкрСиббанк	7,0	19,6	-35,2	35,2
ОТП Банк	8,1	12,1	-21,1	39,3
Креді Агріколь	5,9	13,2	-24,6	33,6
Сітібанк	43,8	6,4	-8,5	50,4
Прокредит	3,1	1,5	-16,3	27,0
Із західним капіталом (16)	10,9	10,7	-26,4	34,3
Райффайзен Аваль	9,4	12,0	-27,0	34,1
Альфа-Банк	2,9	24,9	-27,9	31,1
Сбербанк	8,8	-3,8	-30,5	26,3
Укрсоцбанк	0,8	22,1	-48,7	-2,5
Промінвестбанк	0,4	-7,3	-42,2	21,8
Із російським капіталом (6)	3,4	14,7	-34,2	21,6
ПУМБ	14,4	14,8	-32,9	27,1
Південний	3,9	19,3	-32,8	18,3
ТАСКОМБАНК	3,8	7,1	-27,9	16,1
Кредит Дніпро	5,2	43,2	-29,2	26,0
Найбільші приватні (12)	8,2	21,3	-32,7	23,4

Складено за даними НБУ (інформаційний ресурс: www.bank.gov.ua).

Якщо результати розрахунків табл. 3 представити у графічному вигляді (рис. 3) на вибраних банках, то наочно можна оцінити різницю фінансових моделей банків. Так, незважаючи на показану прибуткову діяльність за 2018 рік, Ощадбанк і Укрексімбанк мають від'ємний операційний прибуток, що вказує на серйозні проблеми. На діаграмах видно, що всі вибрані банки мають витрати на утримання банку на рівні 22–26%. Але банки з приватним українським капіталом здійснюють середні витрати на утримання банку більші, ніж іноземні, за рахунок меншого масштабу бізнесу. Саме це є стимулом для процесів злиття та поглинання. Насамперед в Укрексімбанку, але й в Ощадбанку наявні значні запозичення на міжнародних ринках і є необхідність обслуговування цих ресурсів, банки мають від'ємний фінансовий потік на міжбанківському ринку, а також втрати, зафіксовані за рахунок незбалансованості валютних портфелів за активами і пасивами. Відповідно, за рахунок зміцнення курсу гривні на 1,5% за 2018 рік банки сформували збитки через переоцінку вартості валютних портфелів. Хоча це не знімає відповідальності з менеджменту стосовно недостатніх надходжень за комісійними операціями. Показово, що найбільший позитивний фінансовий потік Ощадбанк має від інвестиційного портфеля, де обліковуються державні ОВДП та депозитні сертифікати НБУ. Якщо знати, що дохідність цих інструментів напряму залежить від облікової процентної ставки НБУ, то можна прогнозувати збільшення збитків, якщо центробанк буде приводити облікову ставку до рівня поточних інфляційних процесів, що є логічним продовженням

реформ у фінансовому секторі. Сьогодні найнебезпечнішою моделлю ведення бізнесу вважається така, коли банк залучає ресурси з ринку фізичних осіб (від'ємне сальдо), а заробляє на ринку юридичних осіб. Залежність від ринку міжбанківських операцій також є небажаною. Отже, наявність по кожному банку бізнес-моделей, наведених на рис. 1 та 2 за кожним банком – контрагентом, надає первинну інформацію про ступінь ризикованості бізнесу.

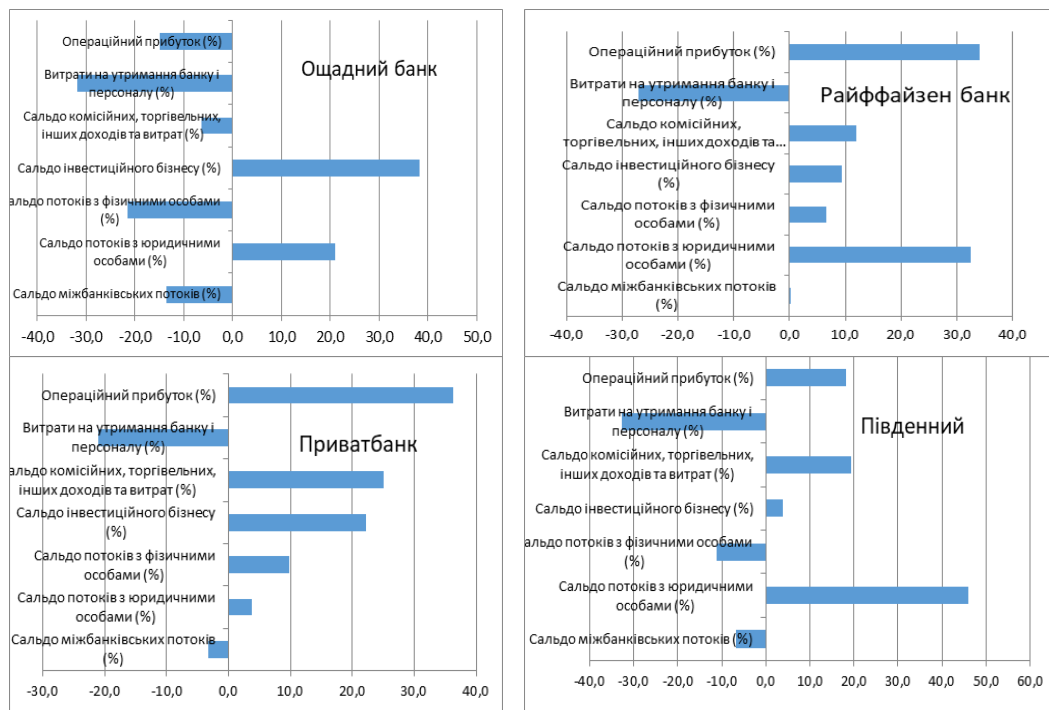

Рисунок 3 – Порівняння моделей бізнесу банків: Приватбанк, Ощадбанк, Райффайзен банк Аваль та Південний за основними фінансовими потоками, зваженими на загальні доходи, %

Побудовано за даними Національного банку України (URL: <http://www.bank.gov.ua>).

Для порівняння захищеності бізнесу власним капіталом і капіталізації банку на поточний момент з іншими суб'єктами, що працюють на ринку, будують модель «Адекватність – Леверидж». Це відношення чистих активів до капіталу банку по осі абсцис та зобов'язань банку до капіталу по осі ординат. Банки, розміщені у правому верхньому куті, мають більші фінансові плечі й можливості отримання прибутку, але і більші ризики, що не покриті власним капіталом, і власники можуть отримати від регулятора вимоги щодо швидкої докапіталізації банку. Але це банки, які заробляють на залучених коштах. Банки, розташовані в лівому нижньому куті, мають малий портфель працюючих активів і, як наслідок, характеризуються малоприбутковою діяльністю, але є стійкішими до зовнішніх шоків. На рис. 4 видно, наскільки відрізняється політика щодо захищеності операцій власним капіталом дочок західних банків, материнські структури яких діють за вимогами європейської директиви (Базель III), від банків із державним українським капіталом. Попри істотні державні капіталовкладення Кабінету

Міністрів України в банківський сектор, кожен окремий банк має нижчий рівень капіталізації від банків із західним капіталом. Залежно від економічного циклу розвитку ця діаграма надає уявлення щодо надійності фінансової структури порівняно з іншими на ринку.

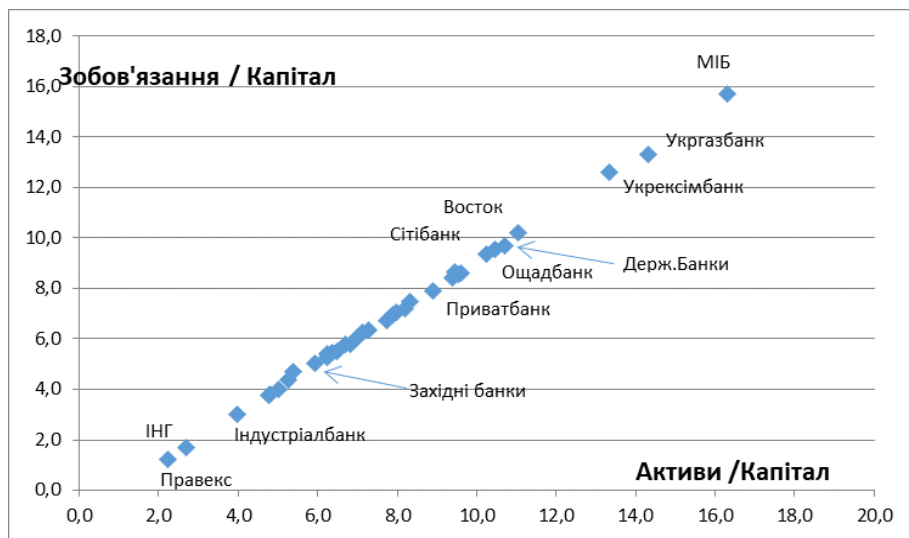

Рисунок 4 – Кластеризація банків за моделлю захищеності зобов'язань та активів банку балансовим капіталом найбільших банків станом на 01.01.2019

Побудовано за даними Національного банку України (URL: <http://www.bank.gov.ua>).

Одним із ключових економічних показників банківської діяльності, що добре характеризує процентну політику банку на ринку, є «спред». Це різниця між вартістю розміщених активів, які приносять дохід банку (відношення процентних доходів до активів, що приносять процентний дохід), і вартістю залучених зобов'язань, за якими банк здійснює процентні витрати. У теорії прийнятним рівнем спреду є 4%, чого за нормальних масштабів бізнесу вистачає на утримання персоналу та інші витрати банку. Завданням процесів злиття та поглинання банків є оптимізація витрат за рахунок збільшення масштабів бізнесу й витрат на утримання персоналу. На рис. 5 обчислено динаміку цього показника по контрольній групі банків, щоб оцінити якість менеджменту банків за участю держави.

У банківській системі кредити залишаються важкодоступними для клієнтів реального сектору економіки через високу процентну маржу, яку закладають банки (більш як 6%) та вимоги до покриття боргу забезпеченням. На рис. 5 можна побачити, що банки з іноземним капіталом мають високий рівень (понад 6%) цього показника (Райффайзен банк Аваль, УкрСиббанк, ОТП, ПУМБ, Альфабанк, Креді Агріколь). За 2018 рік істотно покращив показник спреду Ощадбанк, що пов'язано з розширенням клієнтської бази – зі збільшенням урядових виплат широким верствам населення через його рахунки. На рівні 4–3% підтримують цей показник Сбербанк Росії та Укргазбанк. З від'ємного на позитивний (+2%) змінився цей показник у Приватбанку. Водночас в Укресімбанку цей показник від'ємний, що потребує вдосконалення бізнес-процедур і зміни моделі

функціонування. Аналіз динаміки цього показника дає уявлення про мінімальні можливості менеджменту Укресімбанку кардинально змінювати свою процентну політику. Таким чином, порівняння зміни «спреду» з банками, що конкурують на ринку, вказує на стан фінансового здоров'я.

Регулярне обговорення динаміки показників банків конкурентів у комітетах з ризик-менеджменту та з управління активами і пасивами забезпечує розуміння процесів, що відбуваються у банківському середовищі, для прийняття адекватних рішень.

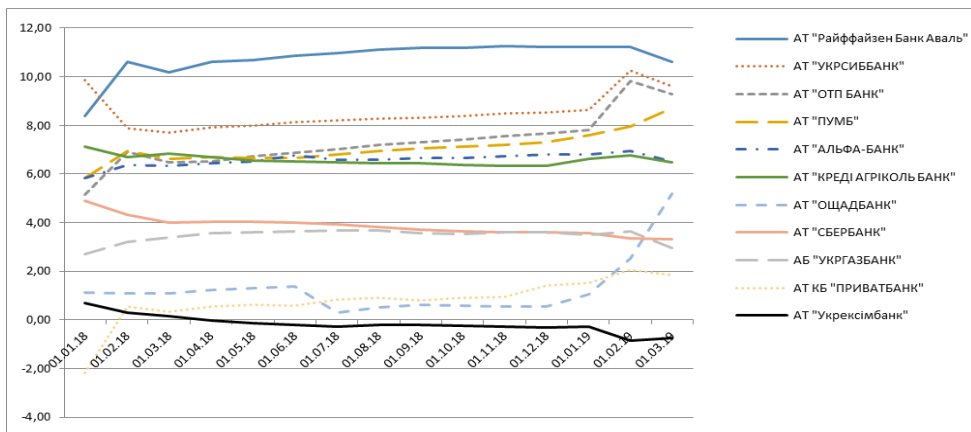

Рисунок 5 – Динаміка спреду банків за участю держави та провідних банків із західним і приватним капіталом протягом 2018–2019 рр., %

Побудовано за даними Національного банку України (URL: <http://www.bank.gov.ua>).

Висновки

Кожна з наведених фінансових моделей не є чимось невідомим для банківських аналітиків. Але послідовне застосування запропонованих моделей досить точно розкриває фінансові дисбаланси банківської установи на доступному обсязі даних, які повинні розкриватися для всіх учасників ринку.

В умовах макроекономічної фінансової нестабільності виникають питання довіри до банків. У практичній роботі менеджменту на ринку інколи треба приймати рішення на підставі неточних і неповних даних. Тому виникає потреба в наборі аналітичних інструментів, які надають зрозумілу й наочну інтерпретацію управлінських рішень щодо можливості співпраці (відкриття лімітів) з контрагентами ринку. Застосування простих фінансових моделей до прогнозування короткострокової фінансової стійкості банків на основі доступної інформації з відкритих джерел про баланси банків дає змогу ухвалювати адекватні рішення. Наведені методи оцінки фінансового стану банків можуть бути рекомендовані для застосування в поточній діяльності як ризик-менеджерами банків, так і службами пруденційного банківського нагляду, для планування першочергових виїзних перевірок банків. Метод оцінки фінансового стану банків дає змогу забезпечити зрозумілу й наочну інтерпретацію управлінських рішень щодо можливості співпраці (відкриття лімітів) із контрагентами ринку на основі доступної і часом свідомо викривленої інформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Farnè M., Vouldis A. Business models of the banks in the euro area. Working Paper Series / European Central Bank. 2017. May. No 2070.
2. Любіч О. О. Теоретичні основи прийняття фінансових рішень на макрорівні. Київ: НДФІ, 2004. 348 с.
3. План рахунків бухгалтерського обліку банків України : затв. постановою Правління НБУ від 11.09.2017. URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=55228582>.
4. Касаткіна Т., Плахота А. Аналіз бізнес-моделей банків у рамках Supervisory review and evaluation process (SREP) / Департамент банківського нагляду, Національний банк України. Київ, 2018.
5. Дробязко А. О., Любіч О. О. Експрес-діагностування фінансової стійкості банків на основі застосування методів кластерного аналізу: тези доповідей Міжнародної наукової конференції, присвяченої 60-річчю заснування Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України "Сучасна інформатика: проблеми, досягнення та перспективи розвитку", Україна, Київ 13–15 грудня 2017 р. С. 265–267.
6. Любіч О. О., Бортніков Г. П., Дробязко А. О. Сигнали раннього попередження фінансових криз. Фінанси України. 2015. № 7 (236). С. 24–39.
7. Дробязко А. О., Любіч О. О. Застосування методів кластеризації до прогнозування фінансової стійкості банків. Математичне моделювання в економіці : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т телекомунікацій і глобал. інформ. простору, Ін-т екон. та прогноз., Ін-т кібернетики ім. В. М. Глушкова. Київ, 2015. № 1. С. 92–104.
8. Дробязко А., Сушко В. Банки Украины. Обобщенный портрет на фоне мирового финансового кризиса. Финансовые риски. 2008. № 1. С. 21–44.
9. Інформаційний ресурс НБУ. URL: www.bank.gov.ua.

REFERENCES

1. Farnè, M., Vouldis, A. (2017, May). Business models of the banks in the euro area. Working Paper Series. European Central Bank, 2070.
2. Liubich, O. O. (2004). Theoretical basis for making financial decisions at the macro level. Kyiv: NDFI [in Ukrainian].
3. National Bank of Ukraine. (2017). The chart of accounts of banks of Ukraine (Decree No. 89, September 11). Retrieved from <https://bank.gov.ua/document/download?docId=55228582> [in Ukrainian].
4. Kasatkina, T., Plakhota, A. (2018). Bank business models analysis under the Supervisory Review and Evaluation Process (SREP). Kyiv: Natsionalnyi bank Ukrainy [in Ukrainian].
5. Drobyazko, A. O., Liubich, O. O. (2017). Express-diagnosis of financial stability of banks based on the application of cluster analysis methods. In Modern informatics: problems, achievements and prospects of development (pp. 265–267). Kyiv [in Ukrainian].
6. Liubich, O. O., Bortnikov, H. P., & Drobyazko, A. O. (2015). Early warning signals of banking crisis. Finance of Ukraine, 7 (236), 24–39 [in Ukrainian].
7. Drobyazko, A. O., Liubich, O. O. (2015). Application of clusterization methods to predict financial stability of banks. Mathematical modeling in economy, 1, 92–104 [in Ukrainian].
8. Drobyazko, A., Sushko, V. (2008). Banks of Ukraine. Generalized portrait on the background of the global financial crisis. Financial risks, 1, 21–44 [in Russian].
9. National Bank of Ukraine. (n. d.). Retrieved from <https://www.bank.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2019.